

Komlósi Andrea

Képes-e megoldani a nemreduktív fizikalizmus a mentális okozás problémáját?¹

Alapvető meggyőződéseink közé tartozik, hogy elménk oksági viszonyban áll a fizikai világgal. Egyrészt a fizikai világ okságilag hat az elménkre, másrészt az elménk okságilag hat a fizikai világra. Úgy tűnik, bizonyos mentális állapotok fizikai eseményeket okoznak. Mentális okozáson olyan típusú okozást értünk, ahol az ok mentális természetű entitás. Például: fel *akarom* emelni a karom, és ez azt okozza, hogy az valóban felemelkedik.

Hogyan lehetséges a mentális okozás, ha (a) a fizikai világ kauzálisan zárt, vagyis minden fizikai eseménynek van elégséges fizikai oka, és (b) nincsen szisztematikus túldetermináció (cselekedeteinket nem egy fizikai és egy mentális ok okozza oly módon, hogy mind a fizikai, mind a mentális állapot önmagában is elégséges lenne a kérdéses cselekedet létrehozásához)?

Jaegwon Kim szerint amennyiben kitartunk amellett, hogy a mentális tulajdonságok nem azonosak fizikai tulajdonságokkal, akkor a mentális okozás csakis úgy lehetséges, ha elvetjük a fizikai világ kauzális zártságát. Ebben az esetben el kell köteleződnünk a „lefelé okozás” mellett: e szerint a mentális tulajdonságok olyan magasabb szintű, okságilag hatékony tulajdonságok, amelyek olyan erővel rendelkeznek, amilyenekkel az alacsonyabb szintűek nem, s amelyek képesek alacsonyabb szintű eseményeket előidézni (KIM 2008; 1995). Kim szerint tehát a nemreduktív fizikalizmus (NRF) alatt valójában tulajdonságdualizmust értünk, vagyis azt az elképzelést, miszerint csakis fizikai szubsztancia létezik, amely viszont kétféle – fizikai és mentális – tulajdonsággal rendelkezhet.

Írásomban két célt tűzök ki magam elé. Először a kizárási problémát járom körül, és vitatni fogom Kim azon felfogását, amely szerint a kizárási problémára alapozó érvelés a nemreduktív fizikalizmus ellen konklúzívnak tekinthető. Rekonstruálni fogok egy gondolatmenetet, melyet követve a kizárási érv valóban a NRF cáfolatául szolgálhatna. Ez a rekonstrukció tartalmazza Kim nézeteinek egy részét, kiegészítve bizonyos mozzanatokkal, melyek – reményeim szerint – megvilágító erejűek lesznek arra vonatkozóan, miért tűnhet úgy, mintha a NRF szükségképpen emergentizmusba vagy epifenomenalizmusba torkollana. Másodszor, miután megmutatom azt a lehetőséget, amely teret enged a valóban nemreduktív fizikalista elméleteknek, ismertetem Sydney Shoemaker elméletét mint a NRF egy példáját. Ezt követően rámutatok az elmélet nehézségeire, végül pedig megmutatom, hogy e nehézségek valójában nem a NRF hiányosságaiból, hanem a fizikalizmus általános jellemzőiből fakadnak.

¹ Írásom korábbi változatához fűzött megjegyzéseimért köszönettel tartozom Tózsér Jánosnak és Kovács Dávid Márknak.

A MENTÁLIS OKOZÁS

A mentális okozás magyarázata a test–lélek probléma minden elmélete számára kulcsfontosságú. Az írásom szempontjából fontos elméleteket – ezek a szubsztanciadualizmus, a reduktív fizikalizmus, a nemreduktív fizikalizmus és az emergentizmus – két csoportra oszthatjuk annak alapján, ahogy a világ struktúráját elképzelik. A szubsztanciadualizmus a létezők két különálló territóriumát tételezi fel, melyek egyikéhez a mentális szubsztanciát és tulajdonságait társítja, a másikhoz pedig a fizikai szubsztanciát és annak tulajdonságait. Ezzel a valóság kettéosztott képét rajzolja elénk, mely két metafizikailag független szférából áll. A másik három elmélet viszont a világ rétegzett modelljét fogadja el, a létezők és tulajdonságaik szintjeinek hierarchikusan rétegzett struktúráját. E három elméletben közös, hogy elfogadják egy legalsó szint létezését, amelyet azok a létezők alkotnak, amelyekről a mikrofizika beszámol. Lényegi kérdés, hogy egy adott szint entitásainak tulajdonságai milyen relációban állnak a szomszédos szintek entitásaira jellemző tulajdonságokkal. Az erre adott válasz az, ami az elméleteket megkülönbözteti egymástól. A reduktív fizikalizmus szerint egy adott szinten lévő tulajdonságok az alsóbb szinteken lévő tulajdonságokra redukálhatók.

A típusazonosság elméletek népszerűsége a többszörös megvalósíthatóságra hivatkozó, nemreduktivista érv fényében valamivel alábbhagyott.² Az érv nagyjából így fest: tekintetbe véve a tényt, miszerint egy adott magasabb szinten lévő tulajdonságot több különböző, alacsonyabb szinten álló tulajdonság is megvalósíthat (például egyaránt rendelkezhet fájdalommal egy ember, egy polip és egy marslakó is), nem állíthatjuk plauzibilisen, hogy a fájdalom mint mentális tulajdonság azonos lenne akár a C-rost tüzeléssel, mely az emberekben a fájdalom realizálója, akár bármilyen más tulajdonsággal, amely a polipban vagy a marslakóban realizálja a fájdalmat. Ha ez így van, akkor a különböző szintek jellemző tulajdonságai nem redukálhatók alacsonyabb szintű tulajdonságokra, hanem autonóm tartományt alkotnak.

Bár a nemreduktív fizikalizmus a többszörös megvalósíthatósággal elszámol, egy másik területen viszont hátrányba kerül a típusazonossággal szemben. Ez a terület a mentális okozás magyarázata. Hogy ezt lássuk, először fontoljuk meg, miért nem okoz bonyodalmat a reduktív fizikalizmus számára a mentális okozás magyarázata. Egyik elmélet számára sem kérdéses, hogy a legalsó szinten lévő, mikrofizikai tulajdonságok kauzális hatékonysággal bírnak. És mivel a reduktív fizikalizmus szerint a felsőbb szinteken lévő tulajdonságok végső soron azonosak velük, így a felsőbb szintek tulajdonságai éppúgy bírnak kauzális hatékonysággal, mint az alsóbb szinten lévők. Eszerint, bár a NRF sikeresen összeegyeztethető a többszörös megvalósíthatósági tézissel, első pillantásra legalábbis nehézségekbe ütközik a mentális okozás magyarázatakor. Ugyanis, egyrészt fizikalistaként elfogadja a fizikai világ kauzális zártságát és azt is, hogy a mikrofizikai állapotok azok, amelyek részt vesznek a kauzális relációkban; másrészt viszont a reduktív fizikalizmussal ellentétben úgy tartja, hogy a felsőbb szinteken lévő tulajdonságok, így például a mentális tulajdonságok nem azonosak az alsóbb szinteken lévőkkel.

Ez utóbbival az emergentizmus is egyetért. A különbség a nemreduktív fizikalizmus és az emergentizmus között a következőkből adódik: az emergentista elképzelés szerint a mentális tulajdonságok nem pusztán nem azonosak, de nem is magyarázhatók, nem jósolhatók meg az őket realizáló fizikai tulajdonságok ismeretében. A men-

² Lásd erről részletesen magyarul Tózsér 2008, 33–49.

tális tulajdonságok valami redukálhatatlanul újat jelentenek a fizikai tulajdonságokhoz képest. Redukció alatt ebben az esetben magyarázati redukciót kell érteni, hiszen az emergentizmushoz hasonlóan a nemreduktív fizikalizmus is elutasítja a mentális tulajdonságok ontológiai redukcióját, ebben tehát megegyeznek. Abban is megegyeznek, hogy mindkettő szubsztanciacionista elmélet, mindkettő szerint csakis fizikai szubsztancia létezik. Az emergentizmus viszont – szemben a nemreduktív fizikalizmussal – tulajdonságdualista, hiszen az emergentizmus szerint a mentális tulajdonságok nemcsak nem redukálhatók alacsonyabb szintű fizikai tulajdonságokra, hanem merőben más természetűek is.

Kim állítása mindezzel szemben az, hogy a nemreduktív fizikalizmus valójában emergentista elmélet, vagyis tulajdonságdualista, értsd: nem fizikalista. Másképp fogalmazva: valójában nem létezik olyan, hogy nemreduktív fizikalizmus, mert amit annak nevezünk, az azonos az emergentizmussal, és nem fizikalista elmélet (lásd például KIM 2008, 115). Cikkem során annak megmutatására teszek kísérletet, hogy miből adódhat ez a következtetés és miért nem helyes.

A KIZÁRÁSI PROBLÉMA

A NRF számára tehát, a reduktív fizikalizmussal ellentétben, nehézséget jelent a kizárási probléma. A nehézség abban áll, hogy az alábbi négy állítás együtt nem tartható:

- (1) A mentális tulajdonságok kauzálisan hatékonyak³ (Mentális okozás).
- (2) A mentális tulajdonságok nem redukálhatók fizikai tulajdonságokra (Tulajdonságdualizmus).⁴
- (3) Minden fizikai eseménynek van önmagában elégséges fizikai oka, azaz a fizikai világ kauzálisan zárt (Zártság).
- (4) Nincs szisztematikus túldetermináció (Kizárási elv).

Miért összeegyeztethetetlen e négy állítás? Tekintsük az alábbi négy eseményt: P és P1 fizikai események, M és M1 mentális események, melyek P-n és P1-en szuperveniálnak. Tegyük fel, hogy a Zártsági Elv értelmében P önmagában elégséges oka P1-nek. Adottnak tekintve a Kizárási elvet, nincs szisztematikus túldetermináció, tehát M nem lehet szintén elégséges oka P1-nek. Továbbá, ha P kizárja, hogy M oka legyen P1-nek, akkor M nem lehet M1 oka sem, mert ehhez szükséges lenne, hogy képes legyen P1-et okozni, mivel a magasabb szintű okozás előfeltételezi a lefelé okozást. Mindezek alapján a NRF nem képes kezelni a mentális okozást. A reduktív fizikalizmus számára viszont nem jelent problémát, mivel ha a mentális tulajdonságok azonosak fizikai tulajdonságokkal és a fizikai tulajdonságok kauzálisan hatékonyak, vagyis nem fogadjuk el (2)-t, akkor a mentális tulajdonságok is éppúgy kauzálisan hatékonyak lesznek, mint a fizikaiak. Szlogenyszerű megfogalmazással élve tehát, a problémát a NRF számára a következő jelenti: M számára nem marad elvégzendő munka, mert P azt elvégzi helyette. És, tehetjük hozzá Kim nyomán, ha elfogadnánk a szisztematikus túldeterminációt, akkor rögtön egy

³ Írásomban nem foglalkozom állást azzal kapcsolatban, hogy a NRF a kauzalitás mely elméletével kompatibilis. Erről lásd például LOEWER 2002; KIM 2007.

⁴ A fentebb leírtak ellenére tulajdonságdualizmus alatt most pusztán redukálhatatlanságot értek. Egyelőre, a további gondolatmenet kifejtése érdekében, semleges maradok a tekintetben, hogy ez jelenti-e azt, hogy a mentális tulajdonság nem csupán magasabb szintű, de nem is fizikai. Vagyis, a továbbiakban nem csak az emergentizmust tekintem tulajdonságdualistának, hanem a nemreduktív fizikalizmus különböző változatait is.

további problémával találunk szembe magunkat: a lefelé okozással. Lefelé okozáson olyan okozást értek, ahol egy magasabb szintű esemény idéz elő egy alacsonyabb szintű eseményt. Írásomban a „lefelé okozás” elsősorban mint mentális–fizikai irányú okozás jelenik meg, amikor a mentális tulajdonság nem egy magasabb szintű fizikai tulajdonság. A magasabb szintű fizikai, kémiai, biológiai, stb. tulajdonságok oksági hatékonysága általánosságban is vitatott kérdés, melyre írásom végén még visszatérek.

A kizárási érvnek két célja lehet, melyeket érdemes egymástól megkülönböztetni: (i) érv lehet a tulajdonságdualizmus, illetve annak egy fajtája, az emergentizmus ellen, vagyis a fizikalizmus mellett, (ii) érv lehet a reduktív fizikalizmus mellett. Írásom egyik fő célja annak megmutatása, hogy a reduktív fizikalizmus melletti érvként hatástalan.

Mivel a fenti, kizárási érvben szereplő négy állítás együtt nem tartható, a NRF képviselőjének el kell vetnie valamelyiket. Kézenfekvő lenne – ennek megmutatása a kizárási érv második célja –, ha a négy állítás közül a (2)-t vetnénk el. De nemreduktív fizikalistaként (2)-höz ragaszkodni szeretnénk. És bár a kizárási problémára alapozó NRF elleni, reduktív fizikalizmus melletti érvelés legalábbis ezt a megoldást sugallja, mégis adódik más választási lehetőség a NRF számára. Ezek egyike a Kizárási elv tagadása. Ismerjük el, mondja a NRF híve, hogy a mentális és fizikai okok túldeterminálják fizikai hatásukat, de tegyük rögtön hozzá, hogy ezt valamilyen speciális módon teszik. Ha fenntartjuk (2)-t, akkor tagadnunk kell a Kizárási elvet, hiszen ha különböző tulajdonságokról van szó és mindkettő hatékony, akkor ennek következménye – úgy tűnik – óhatatlanul túldetermináció lesz.

Adódik azonban egy probléma a NRF számára, ha tagadja a Kizárási elvet, a többi állítást viszont elfogadja. Úgy tűnik ugyanis, hogy (2) és a Kizárási elv tagadása együttesen nem konzisztens a Zártsággal, mely utóbbit viszont fizikalistaként szintén nem szokás feladni. Vagyis úgy tűnik, túldeterminációt egyáltalán nem tételezhetünk fel. Nem pusztán azért, mert implauzibilis, hanem azért sem, mert ellentmondani látszik a Zártságnak. A következőkben amellet érvelek, hogy tévedés azt gondolni, hogy e kettő, jelesül a Kizárási elv tagadása és (2), nem egyeztethető össze a Zártsággal, és azt is megmutatom, honnan származik ez a félreértés, s félreértés volta ellenére miből nyeri intuitív erejét.

Visszatérve a kizárási évrre vonatkozó fentebbi megkülönböztetésre: úgy vélem, a kizárási érv nem hatékony a NRF ellen, azaz nem szól a reduktív fizikalizmus mellett. Mindazonáltal, ha ez így is van – és e tekintetben meggyőző például Shoemaker elmélete –, teljesen még ez sem oszlatja el a NRF-sal szembeni kételyeket. Azért nem, mert mint látni fogjuk, a konstitúció relációra építő elképzelések a szupervenienencia relációt szeretnék erősíteni, hozzátevé valami pluszt. Csakhogy ezzel a plusszal a NRF sokkal inkább a redukció irányába tolódik el, mintsem az emergentizmuséba, amennyiben megőrizve a mentális és fizikai (neurofiziológiai) tulajdonságok ontológiai különbségét, mégis – úgy tűnik – funkcionálisan, illetve kauzáisan redukálhatónak tekinti a mentális tulajdonságokat, értve ez alatt, hogy a mentális csakis olyan kauzális erővel rendelkezik, amelyekkel a fizikai is.

KAUZÁLIS TÚLDETERMINÁCIÓ

A továbbiakban arról a NRF megoldási kísérletről lesz szó, amely elismeri, hogy a mentális okok túldeterminálják fizikai hatásukat. A túldetermináció esetein belül különbséget tehetünk szimmetrikus és aszimmetrikus túldetermináció között. Aszimmetrikus

túldeterminációról akkor beszélünk, ha C1 ok kauzálisan megelőzi C2 okot, de C1 hiányában C2 önmagában is elégséges lenne a hatás létrehozásához. A mentális okozásnál nem csak a szimmetrikus túldetermináció okoz nehézséget, hanem az aszimmetrikus is. Sőt, valójában a fő problémát ez utóbbi jelenti, hiszen még ha el is tudjuk képzelni, hogy a mentális okok túldeterminálják a hatásukat, akkor is megmarad a probléma, hogy miképpen lehetséges ez, amennyiben a fizikai világ kauzálisan zárt és a mentális tulajdonságok nem fizikaiak. Másképp fogalmazva, a szisztematikus szimmetrikus túldetermináció lehetetlennek, elfogadhatatlannak tűnik, és ez a probléma. Az aszimmetrikus túldeterminációval kapcsolatban viszont fordítva áll a dolog: éppen a lehetősége okoz problémát.

A szimmetrikus túldetermináció (a továbbiakban egyszerűen túldetermináció) paradigmatis esetének a kivégzőosztagos és hasonló példák számítanak. Vegyük a következő példát. Egy halálraítélt áll a kivégzőosztag előtt. Hárman is épp szíven találják, és meghal. Mindegyik golyó önmagában is elégséges lett volna az elítélt halálához. Az ilyen esetekben két vagy több, egymástól független ok okozza a kérdéses eseményt, mely okok mindegyike önmagában is elégséges a hatás létrehozásához. A függetlenség alatt nem azt értjük, hogy a kivégzőosztag tagjainak lövése független lenne egymástól, hiszen nem az, mert közös okuk van. A függetlenség abban áll, hogy a túldetermináló okok egymástól független mechanizmus révén érik el hatásukat. A különböző golyók különböző röppályán érnek célba.

Ez tehát a túldetermináció klasszikus esete. Amikor a mentális okozással kapcsolatban túldeterminációról beszélünk, hajlamosak vagyunk azt a fenti esethez hasonlítani. Így tesz Kim is, amikor azt állítja, különös lenne feltenni, hogy az akarat mint mentális ok valahogyan a központi idegrendszert megkerülve, következésképp valamilyen mágikus úton-módon, minden fizikaitól független csatornán a karom felemelkedését okozza. Ráadásul a Zártságot is megsértenénk ezzel, mert a mentális, amely nem egy magasabb szintű fizikai tulajdonság, valami fizikait okozna. A másik lehetőség Kim szerint a nemreduktív fizikalista számára az, ha felteszi, hogy együttes okozásról van szó, azaz olyan okozásról, amelynél az egymástól független okok egyike sem lenne önmagában elégséges. Ez azonban hasonlóképpen megsértené a Zártságot, mivel ebben az esetben arról lenne szó, hogy egy fizikai és egy mentális ok együtt okozza a hatást. Ha pedig ez az ok egy mentális és egy fizikai részből álló összetett esemény, akkor már nem lesz fizikai.

Ebből a rövid bekezdésből érdemes kiemelni két, a mentális okozás fent vázolt képében alapvető mozzanatot, s egyenként megvizsgálni őket. Az egyik a túldeterminációról kialakított képünk, a másik pedig a mentális és a fizikai tulajdonságok közti reláció. Először a szimmetrikus túldeterminációt vizsgálom meg, méghozzá az alábbi két szempontból: valóban olyan nagy nehézségekbe ütközik-e az elfogadása, és valóban csak egy fajtája létezik-e. Ezután pedig a szupervenienencia reláció olyan fajtája után kutatok, amely kizárja, hogy a mentális tulajdonság emergens legyen.

A KIZÁRÁSI ELV

Sokan gondolják úgy, hogy a túldeterminációval valami probléma van. Vagyis egy olyan elmélet, amely rendben lévőnek, sőt elterjedtnek találná a túldeterminációt, mindenképpen furcsának tűnne. Kim szerint például nagyon különös lenne azt gondolni, hogy minden cselekedetünknek két önmagában is elégséges oka volna. Theodore Sider szerint ha ezt érezzük, akkor valószínűleg a következő kép vezérel bennünket (SIDER

2003). A kauzalitás valamilyen folyadék, amely el van osztva egy hatás lehetséges okai között, és amikor az egyik ok létrehoz egy hatást, akkor azzal elhasználja ezt a folyadékot és más lehetséges oknak nem hagy belőle. Ebben az értelemben például egy labda nem okozhatná az ablak betörését, mert már a részecskéi okozták azt, elhasználva ezzel a felhasználható folyadékot. Kevésbé képszerűen, a túldeterminációval szembeni ellenérzés a következőképpen fogalmazható meg: a túldetermináció metafizikailag inkohereus. Érvelhetünk emellett mondván, a túldeterminációt egyszerűen kizárják a kauzalitás elméletei.

Ez viszont nincs így. A kauzalitás kontrafaktuális elmélete szerint például az ablak betörése kontrafaktuálisan függ mind a labda, mind az őt alkotó részecskék mozgásától.⁵ Nem bocsátkozom az érvelés részleteibe, mindössze jelezni szerettem volna, hogy a szisztematikus túldetermináció kizárása nem magától értetődő.⁶ Vegyük észre, hogy van valami lényeges különbség a kivégzőosztagos eset és a labda esete között, mégpedig az, hogy a labda esetében az állítólagos túldetermináló okok között igen szoros kapcsolat áll fenn. Ennek alapján a túldetermináció két fajtáját különböztethetjük meg: nevezzük nemredundáns túldeterminációnak azt az esetet, amikor a két ok között valamilyen szerves kapcsolat van és redundánsnak azt, amikor nincs.⁷ Ezzel átfogalmazhatjuk a Kizárási elvet:

(Kizárási elv*) Nincs szisztematikus redundáns túldetermináció.

Ha a kizárási érvben az eredeti Kizárási elvet a Kizárási elv*-gal helyettesítjük, akkor az érv a továbbiakban megszűnik érvnek lenni, amennyiben a NRF híve elfogadja a Kizárási elv*-ot és megmutatja, hogy a nemredundáns túldetermináció mindenki számára elfogadható, sőt valóban annak az esete áll fenn a mentális okozásnál. Ehhez pontosítani kell a nemredundáns túldetermináció fogalmát, vagyis azt az alapgondolatot, hogy a mentális és a fizikai ok között valamilyen szoros kapcsolat áll fenn. Két dolgot kell tisztázni ezzel kapcsolatban. Egyrészt, hogy milyen metafizikai kapcsolat van a két ok között, másrészt, hogy milyen fizikai kapcsolat biztosítja e reláció fennállását.

Először is néhány szó a fizikai kapcsolatról. Ha a kivégzőosztagos példa mintájára képzeljük el a mentális okozást, akkor úgy gondoljuk, hogy a mentális ok azon fizikai csatornától független csatornán hozza létre a hatását, amely fizikai csatornán keresztül a fizikai ok hat. Nem pontosítom, mit is értsünk fizikai csatornán, a mi szempontunkból most elegendő, ha rendelkezünk valamiféle intuitív képpel. Amit a nemredundáns esetben látunk, az az, hogy a mentális ok nem egy másik csatornán idézi elő a hatást, hanem a két csatorna egybeesik. Ilyen értelemben tulajdonképpen akár együttes okozásról is beszélhetnénk. Csakhogy együttes okozás esetén az okok egyike sem lenne elégséges önmagában a hatás létrehozásához. Gondoljunk arra az esetre, amikor két ember együtt emel fel egy nehéz tárgyat. Egyikük sem tudná egyedül felemelni, de kettejük ereje már elegendő. A mentális okozás esetében ebben a szó szerinti értelemben nem beszélhetünk együttes okozásról, hiszen ha azt állítanánk, hogy egyik ok sem elégséges önmagában, akkor – és ebben úgy vélem, igaza van Kimnek – a fizikai világ

⁵ Az érvelés menetét részletesen lásd SIDER 2003.

⁶ Természetesen ha elfogadjuk, hogy a mentális okok túldeterminálják hatásukat, akkor ezzel a szisztematikus túldeterminációt fogadjuk el. A ritka, véletlenszerű előfordulással szemben eleve jóval kisebb az ellenállásunk, mivel vannak esetek, melyeket könnyűszerrel szoktunk annak tekinteni.

⁷ A redundáns és nemredundáns túldetermináció közti megkülönböztetést Alyssa Neytől veszem (lásd NEY 2007, 487–488).

kauzális zártságát kérdőjeleznénk meg. Egy tágabb értelemben viszont éppen hogy az együttes okozás esetének tűnik a mentális okozás. Emellett a következő megfontolás szól: amint már láttuk, a túldetermináció olyan esetei, amikor a két ok nem független mechanizmuson keresztül éri el hatását, nem tűnnek problémásnak. Éppen azért nem, mert valamiképpen egy oknak tekintjük a kettőt.

Egyszóval a NRF híve azt javasolja, hogy a mentális okozás esetében fogadjuk el a nemredundáns túldeterminációt. Viszont, amennyiben elismerjük, hogy bármilyen értelemben is, de mégiscsak túldetermináció van, akkor meg kell magyaráznunk, mit is értünk az alatt, hogy a fizikai világ kauzális zártságát is elfogadjuk. Másképpen: a túldeterminációval nem pusztán az a baj, hogy furcsának tűnik a feltételezése, hanem – tekintve a fizikai teljességet – az sem világos, miképpen merülhet fel egyáltalán a mentális okozás lehetősége abban az esetben, ha a mentális tulajdonságok nem azonosak fizikaiakkal, vagyis amikor szimmetrikus túldetermináció van. Más szóval, ekkor épp egy fordított probléma áll elő: hogyan lehet hatékony a mentális, ha elfogadjuk a Zárt-ságot? Hogyan lehetne szimmetrikus túldetermináció? Ez az eset inkább az aszimmetrikus túldetermináció esetének tűnik, vagyis epifenomenalizmusnak a szó azon értelmében, hogy a mentális rendelkezik ugyan kauzális hatékonysággal, csak éppen nem gyakorolhatja azt. Hacsak fel nem adjuk a kauzalitás homogenitására vonatkozó előfeltevésünket, amit a NRF egyes képviselői meg is tesznek.

Eddig Kim elképzelését körvonalaztam a NRF lehetőségeiről. A továbbiakban egy olyan NRF elleni érvet ismertetek, mely szerint valójában csak a reduktív fizikalizmus érdemli meg a fizikalizmus nevet, a NRF pedig valójában emergentista, azaz tulajdonságdualista elmélet, amely vagy elkötelezi magát a lefelé okozás mellett, vagy elismeri, hogy a mentális állapotok nem rendelkeznek kauzális hatékonysággal. Ez utóbbi esetben a mentális állapotok legfeljebb kauzális relevanciával bírhatnak – ezt azonban csak akkor mondhatjuk, ha feladjuk a homogenitási tézist. Ezt követően megmutatom, hogy ez a gyanú nem jogos, következésképp nem szükséges feladni a homogenitási tézist.

A KAUZALITÁS HOMOGENITÁSÁRA VONATKOZÓ TÉZIS

Ha tagadjuk a homogenitási tézist, akkor azt állítjuk, hogy a mentális állapotok nem ugyanolyan módon bírnak kauzális hatékonysággal, mint a fizikai állapotok. Pontosabban azt állítjuk ekkor, hogy a mentális nem bír hatékonysággal, tehát nem relátuma a kauzális relációnak. Pusztán kauzális relevanciával bír, vagyis a kauzális magyarázatban szerepel, autonóm szerepet tölt be, és ezért nem fenyegeti a kizárási érv. A homogenitási tézis alatt a következőt értem:

(Homogenitási tézis, a továbbiakban HT) A mentális tulajdonság ugyanolyan értelemben hatékony kauzálisan, mint a fizikai tulajdonság.

Ha tagadjuk a HT-t, akkor elismerjük, hogy a mentális nem ugyanolyan értelemben hatékony, mint a fizikai, tehát nem lehet szó túldeterminációról. Még egyszer: a HT feladása azzal jár, hogy megkülönböztetjük a kauzális hatékonyságot a relevanciától, vagyis azt állítjuk, hogy a fizikai ok hatékony, a mentális pedig releváns a magyarázat szempontjából. Vagyis elfogadjuk a szuperveniens okozást, amely szerint valójában két folyamatról van szó, melyeknek csupán az egyike valódi kauzális folyamat, és erre épül rá a másik. Bár a kizárási probléma alapján eddig úgy gondolhattuk, hogy a men-

tális ok és annak fizikai realizálója ugyanazon hatás okozásáért állnak versenyben, ám ha feladjuk a HT-t és elfogadjuk a szupervenienst okozást, már másképp áll a dolog. Ebben az esetben ugyanis a mentális és a fizikai ok a hatás különböző tulajdonságaiért lesz felelős. Ekkor két különböző szinten zajlik le az okozás, és így nyilvánvalóan két különböző mechanizmussal kell számolnunk. Ámde ebben az esetben nem merül fel a lefelé okozás problémája, hiszen a szupervenienst okozás esetén, a szupervenienst folyamatnál csupán kauzális relevanciáról beszélhetünk. Mindezek alapján a HT-t az alábbi módon is megfogalmazhatjuk:

(Homogenitási Tézis*) A mentális és a fizikai nem ugyanazon a mechanizmuson keresztül hatnak, és okságilag mindkettő hatékony.

Megítélésem szerint érdemes ilyen módon átfogalmazni HT-t ahhoz, hogy lássuk, mi következik belőle. Ugyanis HT*-ból már igenis következik a lefelé okozás. És mivel első pillantásra úgy tűnik, hogy HT ekvivalens HT*-gal, HT-ből is következni látszik a lefelé okozás. Ahhoz, hogy belássuk, hogy ez nincs így, vegyük a HT egy harmadik változatát:

(Homogenitási Tézis**) A mentális és a fizikai ugyanazon a fizikai mechanizmuson keresztül hatnak, és okságilag mindkét tulajdonság hatékony.

Az alábbiakban megmutatom, hogy HT összeegyeztethető mind HT*-gal, mind pedig HT**-gal és így HT-t nem kell tagadnunk ahhoz, hogy kiküszöböljük a lefelé okozást. Elég, ha HT*-ot tagadjuk. A HT* tagadásából pedig az következik, hogy a mentálisnak nincsenek a fizikai kauzális erőin felül hatékony kauzális erői.

MIÉRT EGYEZTETHETŐ ÖSSZE HT ÉS HT*?

Fontos látni, hogy mi a tétje mindennek. Ha a HT tényleg ekvivalens a HT*-gal, akkor fel kell tennünk, hogy a mentálisnak vannak a mikrofizikaitól különböző kauzális erői és ezek a kauzális erők nem fizikaiak. Vajon jogos-e az a következtetés, hogy a mentálisnak vannak a fizikain felüli kauzális erői? Úgy vélem, nem. A következőkben tehát azt a – szerintem téves – gondolatmenetet rekonstruálom, amely HT-t és HT*-ot azonosítja egymással.

Először is a NRF a mentális realizmus egy formája. És feltéve, hogy elfogadjuk az elvet, miszerint, ha valami valóságos, akkor rendelkezik kauzális erővel, akkor azt kell mondanunk, hogy ha léteznek mentális tulajdonságok, akkor azok kauzális erőkkel bírnak. Ezt az elvet Samuel Alexander brit emergentista nyomán Alexander Elvének szokás nevezni:

(Alexander Elve) Ha M valódi tulajdonság, akkor M rendelkezik kauzális erővel.

Vegyük ehhez az alábbi elvet:

(Kauzális individuáció) Ha M nem redukálható tulajdonság, akkor M rendelkezik nem redukálható kauzális erővel.

Amennyiben M mentális tulajdonság nem redukálható F-re, akkor M rendelkezik olyan kauzális erővel, melyekkel F nem rendelkezik. Kauzális hatása olyan különbséget okoz a világban, amelyet F önmagában nem lenne képes okozni. Tehát M olyan kauzális erővel rendelkezik, melyek redukálhatatlanok F kauzális erőire, vagyis olyanokkal, amelyek különböznek tőle (*distinct*). Ha ez így van, akkor M tulajdonság emergens. Vagyis a Kauzális individuáció elfogadása a Zártság feladásához és a lefelé okozás elfogadásához vezet.

Az érv tehát a következőképpen fest:

- (p1) A mentális tulajdonságok reálisak.
- (p2) (Alexander elve)
- (p1, p2-ből: k1) A mentális tulajdonságok rendelkeznek kauzális erővel.
- (p3) A mentális tulajdonságok irreducibilisek.
- (p4) (Kauzális individuáció)
- (k1, p3, p4-ből: k2) A mentális tulajdonságok rendelkeznek irreducibilis kauzális erővel.
- (p5) Ha a mentális tulajdonságok rendelkeznek irreducibilis kauzális erővel, akkor ezek a tulajdonságok emergensek.
- (k2, p5-ből: k3) A mentális tulajdonságok emergens tulajdonságok.

Az érv érvényesnek tűnik. Továbbá úgy tűnik, ez az az érv, amelynek alapján azt gondolhatjuk, hogy a NRF-ből következik a tulajdonságdualizmus, vagyis az emergentizmus.⁸ Azonban úgy gondolom, hogy bár az érv látszólag érvényes, ezt azonban (p5) kétértelműségének köszönheti, ugyanis kétféle értelemben beszélhetünk irreducibilis kauzális erőkről.

Irreducibilis kauzális erők 1 (IK1): Az irreducibilis tulajdonságok rendelkeznek kauzális erővel, mely kauzális erők azért irreducibilisek, mert egy irreducibilis tulajdonság rendelkezik velük.

Irreducibilis kauzális erők 2 (IK2): Az irreducibilis tulajdonságok rendelkeznek kauzális erővel, mely kauzális erők azért irreducibilisek, mert túlmennek a szubveniens tulajdonság kauzális erején, nem redukálhatók a szubveniens tulajdonság kauzális erőire, vagyis nem fizikaiak.

Abban az esetben, amikor (p5)-ben az irreducibilis erők kifejezést az első értelemben használjuk, bár (p5) plauzibilis, az érv maga nem érvényes, mivel nem következik (k2)-ből és (p5)-ből (k3). Viszont abban az esetben, amikor (p5)-ben az irreducibilis erők kifejezést a második értelemben használjuk, következtetésünk érvényes lesz. Mivel azonban – a második értelemben véve az irreducibilis kauzális erőket – (p5) implauzibilis, az érv nem lesz helytálló. Ezt a premisszát pedig az teszi elfogadhatatlanná, hogy (IK2) használata nem jogos. Ha jogos lenne, vagyis ha igaz lenne (IK2),

⁸ A tulajdonságdualizmusból emergentizmus és epifenomenalista tulajdonságdualizmus is következhet, de mivel a kizárási érv nem annak bizonyítására irányul, hogy a mentális már eleve nem lehet kauzálisan hatékony, ezért eltekintek az epifenomenalista tulajdonságdualizmus tárgyalásától, és úgy tekintem, mintha a tulajdonságdualizmus azonos lenne az emergentizmussal.

akkor $HT = HT^*$ is igaz lenne. Nézzük meg először, vajon (IK1) igaz-e, majd pedig azt, milyen összefüggés van (IK1) és (IK2) között! Annyi bizonyos, hogy (IK1) körben forgó. Mindazonáltal ebben az esetben ez talán mégsem hiba. Az alapvető nehézséget a nem redukálható és az emergens tulajdonságok megkülönböztetése jelenti.⁹

A következő különbségtételt javaslom: nevezzünk redukálhatatlannak egy tulajdonságot, ha egy magasabb szintű állapot olyan tulajdonsága, amely nem redukálható a szubveniens állapotok tulajdonságaira. Gondoljunk például a folyékonyságra, mint a víz egyik tulajdonságára. A folyékonyság tulajdonságával a H_2O molekulák egyenként nem rendelkeznek, tehát a folyékonyság a H_2O molekulák egyik tulajdonságára sem redukálható, mindazonáltal a H_2O molekulák tulajdonságaiból és a köztük lévő relációkból mégis megjósolható, illetve magyarázható a folyékonyság kauzális ereje. Ezért mondhatjuk, hogy bár a folyékonyság nem redukálható és újszerű tulajdonsága a víznek, mégsem emergens tulajdonság. Tehát (IK1) szerint például a folyékonyság kauzális ereje azért irreducibilis, mert egy irreducibilis tulajdonság rendelkezik vele, nevezetesen a folyékonyság. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az őt alkotó molekulák tulajdonságaiból és relációiból megjósolható kauzális erőkhöz képest valami újjal rendelkezne. Mindezeket fontolóra véve úgy látom, hogy (IK1) igaz.

(IK1)-ből azonban nem következik (IK2). (IK2)-höz egy további feltevés is szükséges, ami viszont nem teljesül. Méghozzá az, hogy ha a szuperveniciens és a szubveniens tulajdonság kauzális erői nem azonosak, akkor a mentális rendelkezik olyan kauzális erővel, amilyennel a fizikai nem. Ha ez így van, akkor a tulajdonság emergens lesz, mivel a magasabb szintű tulajdonságok kauzális ereje nem lesz felsorolva, ha felsoroljuk a szupervenienencia bázis összes kauzális erejét. És természetesen (IK2) az, ami helytállóvá tenné a következtetést, miszerint NRF-ből következik az emergentizmus. Ez a feltétel azonban nem teljesül, mert abból, hogy a mentális és a fizikai tulajdonság kauzális erői nem azonosak, nem következik, hogy a mentális rendelkezik olyan erővel, amelyekkel a fizikai nem.

Kétségtelen viszont, hogy mondhatjuk: ha nincsenek a mentális tulajdonságnak a fizikain túlmenő nem redukálható kauzális erői, akkor üres az az állítás, hogy nem redukálható. Ha nem hoz valami újat, akkor mit értsünk az alatt, hogy különbözik és redukálhatatlan? Az ezen kérdés megválaszolására tett nemreduktív fizikalista kísérletek sorozata a kauzális erők öröklődésének gondolatával kezdődik.

SZUPERVENIENCIA

Tekintsünk az alábbi lehetőségre: a mentális kauzális ereje ugyan nem azonos a mikro/fizikaiéval, de nem is több annál. Hogy lehetséges ez? Úgy, hogy kevesebb. Tehát még mielőtt feladnánk a homogenitás tézist, nézzük meg ezt a lehetőséget a nemredundáns túldetermináció és a fizikai zártság összeegyeztetésére, vagyis a kizárási érv blokkolására. Annak érdekében, hogy megmutassuk, valóban létezik ez az alternatíva, három feladat áll előttünk: (1) érvelni amellett, hogy a nemredundáns túldetermináció és a fizikai zártság összeegyeztethető, vagyis megmutatni, hogy ebben az esetben miképpen lesz hatékony a mentális. Továbbá (2) érvelni amellett, hogy ebben az esetben tényleg nincs preempció, mert a mentális a kauzális erejét a fizikaitól örökl, nem rendelkezik más kauzális erővel a fizikaitól örökölteken kívül, így amennyiben a fizikai haté-

⁹ Erről lásd például CRANE 2001.

kony, akkor a mentális is az. És végül (3) megmutatni, hogy valóban a nemredundáns túldetermináció esete áll fenn. A továbbiakban e három problémát járom körül.

Természetesnek tűnik feltenni, hogy egy dolog és az őt alkotó részek között nincs verseny az ok címéért.¹⁰ Ha sikerül megmutatni, hogy valamilyen ehhez hasonlóan szoros reláció áll fenn a mentális és a fizikai esemény között, akkor lehetségessé válik azt állítani, hogy ugyan túldeterminálják a hatásukat, de ez nem probléma, hiszen ez a túldetermináció nem redundáns. E reláció meglétéből következne egyrészt, hogy a mentális is kauzálisan hatékony, mivel részét képezi valamilyen értelemben a fizikainak, és ezért ha F kauzális ereje = M kauzális ereje + X és F hatékony, akkor M is az, másrészt, hogy amiképpen valamilyen értelemben egy tárgy nem több alkotórészei összességénél, úgy a mentális ok sem több, mint a fizikai, vagyis semmi a fizikai okon felül.¹¹

Már láttuk, mit értünk redundáns túldetermináció alatt. Most következzen egy példa a nemredundáns túldeterminációra. Jelentős részvényesek pánikszerűen eladják részvényeiket, a részvényt piac összeomlását okozva ezzel. A részvényesek keresztülmennek egy sor fizikai változáson, amelyeken a pánikszerű eladás, a tőzsdei tranzakciók szuperveniálnak. Ezek az alacsonyabb szintű események is okozzák a részvényt piac összeomlását.

A lényeg: ebben az esetben szupervenienca reláció van a két hatékony ok között, és ugyanazon a mechanizmuson keresztül hatnak. Viszont az előbbi meglétéből még nem következik az utóbbi, ami pedig szükséges ahhoz, hogy nemredundáns túldeterminációt feltételezhessünk. Mi kell ahhoz, hogy kizárjuk a különböző mechanizmusok lehetőségét? A szupervenienca reláció önmagában nem zárja ki, hogy a mentális tulajdonság különbözzön a fizikaitól abban az értelemben, hogy túlmegy a fizikain. Ebből pedig az következne, hogy nem hathat a fizikai mechanizmuson keresztül. Hiszen, ha olyan kauzális erővel rendelkezik, amelyek nem fizikaiak, abban az értelemben, hogy nem pusztán a mentális tulajdonság kauzális erői, hanem a mentális tulajdonság mentális kauzális erői, akkor nincs sok értelme feltenni, hogy ezek a szó szerinti mentális kauzális erők a fizikai mechanizmuson keresztül hatnak. Ha Kim erős szupervenienca fogalmából indulunk ki, akkor úgy tűnik, a szupervenienca nem zárja ki az emergenciát.

(Erős szupervenienca) A tulajdonságcsalád erősen szuperveniál B tulajdonságcsaládon akkor és csak akkor, ha szükségszerű, hogy bármilyen x, amely rendelkezik A-beli F tulajdonsággal, rendelkezik egy B-beli G tulajdonsággal, és szükségszerű, hogy minden, ami rendelkezik G-vel, rendelkezik F-fel is.

A szupervenienca e fogalma nem mond semmit arról, hogy a szuperveniens tulajdonság több-e, mint a fizikai. Összeegyeztethető A és B azonosságával és különbözőségével is. Tim Crane úgy fogalmaz, hogy a szupervenienca tézis elfogadása nem követeli meg, hogy az ontológiai elköteleződéseinket kimerítse a szupervenienca bázis mellett elköteleződés. Vagyis az emergentista fenntarthatja, hogy a mentális tulajdonságok a fizikai tulajdonságokon szuperveniálnak, és mégis többek legyenek (*something over and above*) azoknál (CRANE 2001; WILSON 1999, 2005).

¹⁰ Emellett most nem érvelek. Amennyire látom, a témával foglalkozó filozófusok többsége ezt az álláspontot képviseli. Ellenkező álláspontot képvisel például Trenton Merricks, aki éppenséggel pontosan úgy érvel az összetett fizikai partikulárek létezése ellen, hogy ezek léte túldeterminációhoz vezetne.

¹¹ Emellett sem érvelek most. Lásd például SIDER 2009.

Ezek szerint valami erősebb relációra van szükség ahhoz, hogy a fizikalizmus számára biztosan elfogadható legyen a szuperveniciens tulajdonság, vagyis hogy a mentális a fizikaitól örökölje kauzális erejét. Emellett e reláció szerepe, hogy ugyanazt a fizikai mechanizmust is biztosítsa a mentális ok számára annak érdekében, hogy elkerüljük a redundáns túldeterminációt. Mivel az eredeti Homogenitási Tézist nem szeretnénk feladni, ezért olyan öröklési elvre lenne szükség, amely biztosítja, hogy a mentális ugyanabban a robusztus értelemben lesz hatékony, mint fizikai realizálója. Ez volt a homogenitási tézis: a mentális is hatékony, nem csupán releváns. Hogyan lehetséges ez redundáns túldetermináció nélkül? Úgy, ha a mentális tulajdonság immanens a fizikai realizálóban. Daniel Stoljar találó fordulatával élve, a fizikai éppen hogy nem kizárja, hanem magában foglalja a mentálist. A következő lépés, hogy tartalommal töltsük meg ezt a bennefoglaltságot.

Feltétel a kauzális erőkre (FK): A szuperveniciens tulajdonság minden egyes kauzális ereje numerikusan azonos a hozzá tartozó szubveniens tulajdonság kauzális erejével.

Ahhoz, hogy ezt biztosítani tudjuk, valami olyan relációra van szükség, amely garantálja FK kielégítését. Ennek legnyilvánvalóbbika az azonosság, így a reduktív fizikalizmus kielégíti FK-t. Ha azonban ki akarunk tartani a NRF mellett, akkor nem állíthatjuk, hogy a mentális tulajdonság kauzális ereje minden további nélkül azonos a fizikaiéval. Ám azt sem állíthatjuk, hogy a mentális rendelkezik valami olyan kauzális erővel, amellyel a fizikai nem rendelkezik. Így nem marad más lehetőség: a mentális kauzális ereje részhalmaz a fizikaiénak. Következésképp valami olyan reláció felel meg céljainknak, amely biztosítja a részhalmaz relációt. Egy ilyen kísérletet vizsgállok meg a következő részben.

EGY NRF MEGOLDÁS A KIZÁRÁSI PROBLÉMÁRA: SYDNEY SHOEMAKER ELMÉLETE

Shoemaker elképzelésének alapjai a következők: a kauzálisan hatékony tulajdonságok instanciálódása feltételes kauzális erőkkkel látja el azt a dolgot, amely instanciálja. A tulajdonságokat a kauzális erejükkel individuáljuk. Nincs két olyan tulajdonság, amelyek kauzális erőikben megegyeznének, és egy adott tulajdonság mindig ugyanazokat az erőket biztosítja minden instanciája számára. Ha a tulajdonságokat kauzális erejükkel individuáljuk, akkor a mentális tulajdonság nem lesz azonos az őt realizáló fizikai tulajdonsággal, mert különbözik a kauzális erejük: a mentális kauzális ereje részhalmaz a fizikaiénak. Abban az esetben, amikor a fizikai tulajdonság további kauzális erőkkkel is rendelkezik, akkor *valódi* részhalmazról van szó (minden halmaz részhalmaz önmagának). Ezt a részhalmaz relációt a realizáció reláció biztosítja. Az alábbiakban három releváns definíciót ismertetek.

(Realizáció) P tulajdonságot Q realizálja, ha P tulajdonság kauzális erői részhalmazát képezik Q tulajdonság kauzális erőinek.

(Tulajdonság realizáció) A fizikai tulajdonság realizálja a mentálist.

(Mikrofizikai realizáció) A mikrofizikai állapotok realizálják a makrofizikaiakat és a mentálisakat is.

Shoemaker gondolatmenete mármost a következő. Ahhoz, hogy világosabb legyen a mentális és a fizikai tulajdonság kauzális erői közti kapcsolat, szemügyre kell vennünk, honnan erednek ezek az erők. Azt látjuk, hogy mivel a fizikai tulajdonság realizálja a mentális, kauzális erejük között átfedés van. Ez végső soron annak köszönhető, hogy mind a mentális, mind a fizikai tulajdonságot mikrofizikai állapotok realizálják. A mentális és a fizikai kauzális ereje mégis különbözik. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy a mikrofizikai állapot különböző jegyei felelősek értük, vagyis különböznek a mikrofizikai realizálóik. A mentális tulajdonság instanciája realizálójának van egy mikrofizikai magja, amely része a fizikai tulajdonság instancia mikrofizikai realizálója magjának, vagyis a tulajdonságok szintjén lévő részalmaz relációt a mikrorealizálók szintjén lévő részalmaz reláció biztosítja.

Mitől nemreduktív fizikalista elmélet ez? Egyrészt, mert a mentális és a fizikai kauzális erői nem egyeznek meg, hiszen a fizikai több kauzális erővel rendelkezik, mint a mentális. És mivel a tulajdonságokat kauzális erőikkel individuáljuk, a két tulajdonság nem azonos, így a mentális tulajdonságok nem redukálhatók fizikai tulajdonságokra. Másrészt pedig azért, mert összhangban van a többszörös megvalósíthatóság tézisével, mivel a mentális különböző realizációs bázisoknak is részalmaz.

HOGYAN OLDJA MEG SHOEMAKER ELMÉLETE A MENTÁLIS OKOZÁS PROBLÉMÁJÁT?

Miért nem előzi meg kauzálisan a fizikai a mentális?

Tegyük fel, hogy a fájdalomviselkedés (mondjuk, hogy beveszek egy aszpirint) *F* fizikai realizáló kauzális erőinek köszönhető. Tegyük fel továbbá, hogy e kauzális erők éppen azok, amelyekkel az *F* által realizált fájdalom is rendelkezik. Melyik tulajdonság instanciálása a viselkedés oka, a fájdalomé vagy *F*-é? Természetesnek tűnik azt mondani, hogy a fájdalom instanciálása az ok, de természetesen a személy azáltal rendelkezik a fájdalommal, hogy rendelkezik *F*-fel. Ha azt mondjuk, hogy részben *F*-nek köszönhető a fájdalomviselkedés, akkor ehhez hozzá kell tennünk, hogy ezt *F*-nek az arra való képessége biztosítja, hogy a fájdalom realizálója legyen, azaz, hogy azokat a kauzális erőket biztosítsa, melyek azonosak a fájdalom kauzális erőivel. Vagyis *F* mint a fájdalom realizálója járul hozzá a viselkedés okozásához, tekintve, hogy *F*-nek még vannak a fájdalomhoz képest plusz feltételes kauzális erői is, de azok ebben az esetben irrelevánsak a hatás szempontjából. Magyarán: azért nincs preempció, mert *F* kauzális erőinek épp az a részalmaz hatékony, amely azonos a mentálissal. Az e részalmazba tartozó kauzális erők nélkül egyszerűen nem történne meg az okozó esemény. Ugyanakkor a részalmaz reláció miatt nincs versenyben a két ok, mivel osztoznak a releváns kauzális erőkön. Ha a fizikai hatékony, akkor a mentális is az, mivel annak részalmaz.

Nem árt összefoglalni, miképpen sikerült mindezt teljesíteni a NRF-nak. Az erős szupervenieniciánál szorosabb relációt kellett feltennie. Ezzel sikerült elkerülnie, hogy a mentális kauzális ereje több legyen a fizikaiénál, és azt is, hogy azonos legyen vele. Az azonosság elkerülésével pedig az ontológiai redukciót kerülte el. Ehhez – más lehetőség nem lévén – azt kellett állítania, hogy a mentális kauzális ereje valódi részalmaz.

maza a fizikaiénak, ennél fogva nem rendelkezik olyan kauzális erővel, amivel a fizikai nem. Kétségtelen, hogy a kauzális/funkcionális redukció és az ontológiai redukció között lényegi a különbség. És a szupervenienencia reláció eredetileg a típusazonosság ontológiai redukcióját volt hivatott elkerülni egy olyan függés feltételezésével, amely gyengébb, mint az azonosság. Azonban, tekintetbe véve a kauzális erők közti realizáció reláció azon jellemzőjét, mely szerint a mentális kauzális ereje azonos a fizikai kauzális erejének egy részével, megítélésem szerint ez mégiscsak a kauzális/funkcionális redukció egy fajtája, amely – az ontológiai redukcióhoz hasonlóan – veszélyezteti a mentális tulajdonság kauzális autonómiáját, ugyanis azt a „kauzális munkát”, amit a mentális „végez el”, a fizikai mechanizmuson keresztül végzi el.

Miért nem redundáns a túldetermináció?

Korábban azt állítottam, hogy ha a mentális és a fizikai tulajdonság is hatékony, akkor mindenképp a túldetermináció esete forog fenn. Ez azonban csak akkor jelent gondot a mentális okozásról szóló elméletek számára, ha a túldetermináció redundáns. A feladat tehát most annak megmutatása, hogy a részalmaz reláció biztosítja a túldetermináció nemredundáns voltát.

Az pedig, hogy nincs szó redundáns túldeterminációról, könnyen belátható. Ugyanis a mentális és a makrofizikai tulajdonság ugyanannak a dolognak, nevezetesen mikrofizikai realizálójuknak köszönheti kauzális erejét. Egy mechanizmuson keresztül hatnak, mindkettő a mikrofizikain keresztül, így a mentális tulajdonság kauzális ereje nem független a makrofizikaiétól, hiszen mindkettőt ugyanazok a mikrofizikai állapotok realizálják.

Miért nem előzi meg kauzálisan a mikrofizikai állapot mind a mentálist, mind a fizikait?

Ha elfogadjuk a fenti állítást, miszerint a mentális és a fizikai tulajdonság kauzális erejét az egymást átfedő mikrofizikai realizálójától nyeri, akkor elfogadhatónak tűnik az állítás, miszerint a fizikai nem előzi meg kauzálisan a mentálist. Felmerül viszont egy újabb probléma: vajon végső soron nem a mikrofizikai realizáló végzi-e el a kauzális munkát, megelőzve mind a fizikait, mind a mentálist? Mert bár lehet, hogy a C-rost tüzelés nem előzi meg kauzálisan a fájdalmat, de ezt csak azért nem teszi, mert megelőzi őket mindkettőjük mikrofizikai realizálója.

Úgy tűnik, Shoemaker tisztában van e problémával, és a következő választ adja rá. A többszörös megvalósíthatóság természetesen a makrofizikai és mikrofizikai realizálók között is fennáll. Ám ebben a kapcsolatban ez azt is jelenti, hogy a mikrofizikai realizálók szinte pillanatról pillanatra változnak, így egyszerűen túl komplexek ahhoz, hogy bármilyen tudomány törvényeiben hivatkozhassunk rájuk. Továbbá, ha minden okozás a mikrofizikai tulajdonságok szintjén dől el, akkor nem csupán a mentális tulajdonságok oksági hatékonyságáról nem beszélhetünk, hanem éppúgy a makrofizikai, biológiai, kémiai, stb. tulajdonságok oksági hatékonyságáról sem – ez pedig nem túlzottan vonzó lehetőség (lásd SHOEMAKER 2007, 52).

KONKLÚZIÓ

A fentiekben azt vizsgáltam, hogy a NRF képes-e a kizárási érv minden állítását egyszerre igaznak tartani. Arra jutottam, hogy igen, mivel elfogadhatja, hogy nincs túldetermináció, értve ez alatt, hogy a Kizárási elvet fogalmazza át úgy, hogy lássuk, abban valójában redundáns túldetermináció szerepel, s így elfogadhatjuk, mivel redundáns túldetermináció nem áll fenn, nemredundáns túldetermináció viszont igen.

Ennek elfogadása azzal járt, hogy megmutathattuk, miért nem előzi meg kauzálisan a makrofizikai tulajdonság a mentálist. Dacára ennek, megítélésem szerint a mentális tulajdonság kauzális redukálhatatlansága nem bizonyosodott be. Kétségtelennek látszik, hogy ez nem véletlenül van így. Ha azt várjuk el a mentális okozástól, hogy a mentális a fizikaitól független kauzális hatékonysággal bírjon, akkor olyasmit várunk el, amit a fizikalista álláspontok, legyenek azok bár nemreduktívák, nem adhatnak. A fizikalizmusnak, ha nem is tekinti a mentális és a fizikai kauzális erejét azonosnak, mindenképp el kell fogadnia a kauzális öröklődés elvét. Persze, ha mégis azt várjuk, hogy a mentális független hatékonysággal rendelkezzen, akkor a dualizmus mellett döntünk. Ha a dualizmust választjuk, akkor viszont nem fogadhatjuk el a kizárási érv mind a négy állítását, mert vagy a Zártságot, vagy a Kizárási elvet el kell vetnünk.

Kim érvének célja az volt, hogy megmutassa: a NRF valójában emergentista, és el kell köteleződnie a lefelé okozás mellett. Igyekeztem megmutatni, hogy így értelmezve, az érv hatástalan. Ellenben mint fizikalizmus melletti érv működik, mivel csak a fizikalista elméletek fogadhatják el a kizárási érv négy állítását.

Annak ellenére, hogy a NRF ellen nem használható fel a kizárási érv, arra mégis rávilágít, hogy a mentális tulajdonságok különbözősége a fizikai tulajdonságoktól önmagában még nem biztos, hogy megnyugtató annak, aki a mentális hatékonyság valamilyen erősebb fajtájához ragaszkodik.¹² Ők azt mondanák: egy nemreduktív állásponttól el lehetne várni, hogy olyan irreducibilis tulajdonságot mutasson fel, amely rendelkezik a fizikaitól független kauzális hatékonysággal.

Az a gyanúm, a dolog azon fordul meg, hogy kielégítőnek találjuk-e a mentális okozás alábbi képét, amely kép természetesen csak analógiaképpen szolgál: képzeljük el, hogy ketten állunk egy ajtó előtt, amit ki szeretnénk nyitni. A te kezed van a kilincsen, az enyém pedig a kezeden. Lenyomom a kilincset, és kinyílik az ajtó.

Ha nem elégszünk meg ezzel, akkor nem vagyunk fizikalisták.

¹² Hasonló gondolatot fogalmaz meg többek közt Wilson (WILSON 2005).

IRODALOM

- AMBRUS Gergely – DEMETER Tamás – FORRAI Gábor – TÖZSÉR János (szerk.) 2008. *Elmefilozófia*. Budapest: L'Harmattan.
- CRANE, Tim 2001. The significance of emergence. In Carl Gillett – Barry Loewer (eds): *Physicalism and its Discontents*. Cambridge: CUP, 207–224.
- FUNKHOUSER, Eric M. 2006. The Determinable-Determinate Relation. *Nous* 40, 548–569.
- HEIL, John 1999. Multiple Realizability. *American Philosophical Quarterly* 36, 189–208.
- KIM, Jaegwon 1993. The Non-Reductivist's Troubles with Mental Causation. In John Heil – Alfred Mele (eds): *Mental Causation*. Oxford: Clarendon Press, 189–210. [Magyarul: A non-reduktivista gondjai a mentális okozással. In Ambrus Gergely – Demeter Tamás – Forrai Gábor – Tözsér János (szerk.): *Elmefilozófia*. Budapest: L'Harmattan, 2008.]
- KIM, Jaegwon 1995. The Myth of Nonreductive Physicalism. In Paul K. Moser – J. D. Trout (eds): *Contemporary Materialism: A Reader*. London: Routledge, 138–155.
- KIM, Jaegwon 2007. Causation and Mental Causation. In Brian P. McLaughlin – Jonathan Cohen (eds): *Contemporary Debates in Philosophy of Mind*. Oxford: Blackwell, 227–243.
- LOEWER, Barry 2002. Comments on Jaegwon Kim's Mind and the Physical World. *Philosophy and Phenomenological Research* 65, 655–662.
- NEY, Alyssa 2007. Can an Appeal to Constitution Solve the Exclusion Problem? *Pacific Philosophical Quarterly* 88/4, 486–506.
- SHOEMAKER, Sydney 2001. Realization and Mental Causation. In Carl Gillett – Barry Loewer (eds): *Physicalism and its Discontents*. Cambridge: CUP, 74–98.
- SHOEMAKER, Sydney 2007. *Physical Realization*. Oxford: Oxford University Press.
- SIDER, Theodore 2003. What's So Bad about Overdetermination? *Philosophy and Phenomenological Research* 67, 719–726.
- SIDER, Theodore 2009. Ontological Realism. In David Chalmers – David Manley – Ryan Wasserman (eds): *Metametaphysics*. Oxford: Oxford University Press. http://www.tedsider.org/papers/ontological_realism.pdf
- TÖZSÉR János 2008. Általános bevezetés: a test–lélek probléma. In Ambrus Gergely – Demeter Tamás – Forrai Gábor – Tözsér János (szerk.): *Elmefilozófia*. Budapest: L'Harmattan, 9–86.
- WILSON, Jessica M. 1999. How Superduper Does a Physicalist Supervenience Need to Be? *Philosophical Quarterly* 49, 33–52.
- WILSON, Jessica M. 2005. Supervenience-based Formulations of Physicalism. *Nous* 29, 426–459.